

УДК 342.7

Г.М. НИКОЛАЙЧЕНКО, канд. юрид. наук, Державний педагогічний університет

ОСНОВНІ ЧИННИКИ, ЩО ЗУМОВЛЮЮТЬ РОЗВИТОК КОНСТИТУЦІЙНО- ПРАВОВИХ НОРМ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Ключові слова: чинники, конституційно-правові норми

Конституційно-правові норми не є сталим, раз і назавжди даним елементом системи конституційного права, зміни у галузі конституційного права, завжди передбачають певну трансформацію конституційно-правових норм. При цьому конституційно-правові норми, як ні одні з правових норм, найбільш чітко й своєчасно реагують на зміни у суспільний і державний лад України. Конституція України є основним політико-правовим документом, який закріплює основи державного й суспільного устрою. Зміни політичного, економічного, соціального та культурного векторів національної державності об'єктивно впливають на розвиток функції й сутність конституційно-правових норм. Отже, метою даної статті є аналіз основних чинників, що зумовлюють розвиток конституційно-правових норм на сучасному етапі державотворення. Її новизна міститься в виявленому впливі певних чинників, які сприяють розвитку конституційних норм.

Конституційно-правові норми не можуть бути відокремленими від суспільного життя. Це є неможливим за визначенням, адже саме ці норми впливають на повсякденне життя пересічного громадянина. Кожна конституційно-правова норма є нормою життєвою, діяльною, адже, відповідно до ч.3 ст.8 Конституції України: «Норми Конституції України є нормами прямої дії». Разом із тим, конституційно-правові норми перебувають під впли-

вом певних чинників, що сприяють їх розвиток, чи «гальмують» його.

Ці чинники можуть мати як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Адже нормотворчий процес у конституційному праві, так, чи інакше пов'язаний зі значною системою чинників, що впливають на його процес [1, с.15].

Зміст і сутність конституційно-правових норм, а так само і їх розвиток визначають такі об'єктивні й суб'єктивні чинники як: вплив суспільного та державного ладу України; вплив системи конституційного права та національної правової системи; вплив міжнародних і регіональних нормативно-правових актів; вплив механізму реалізації конституційно-правових норм; вплив науки і освіти у сфері конституційного права тощо [2, с.11].

Об'єктивним чинником розвитку конституційно-правових норм є інститути конституційного ладу України. Конституційно-правовий лад визначається політичною, економічною, соціальною та культурною (духовною) сферами, до яких учені справедливо додають екологічну та інформаційну сфери. Саме ці сфери суспільного життя, об'єктивно впливають на розвиток конституційно-правових норм, оскільки їх зміст, спрямованість та потреби об'єктивно впливають на розвиток конституційно-правових норм, що відображують суспільні проблеми в процесі регулювання. Особливо помітним є вплив політичної сфери на конституційно-правові відносини [3, с.63].

Політична сфера в останній час стала значно впливати на процес конституційного нормотворення, а відтак – на розвиток конституційно-правових норм. Це є цілком закономірним явищем, виходячи із предмету конституційно-правового регулювання, адже саме конституційно-правові норми на відміну від інших правових норм регулюють суспільні відносини політичного характеру, пов'язані зі здійсненням влади у державі [3, с.67].

Прикладом впливу політичного фактору на

конституційно-правові норми може бути процес політичної реформи в Україні, який рівною мірою можна назвати і конституційним, оскільки предмет цієї реформи прямо пов'язаний із реформуванням чинної Конституції України, а значить, матиме своїм наслідком формування (або зміну) нині діючих норм Основного Закону. Тобто, політична реформа в Україні прямо чи опосередковано веде до розвитку не лише норм Конституції України, а й до подальших змін у системі конституційно-правових норм, що відображені в інших джерелах конституційного права України [4, с.284].

За змістом, тобто юридичною силою, джерела конституційного права поділяються на конституційні, законодавчі, підзаконні та локальні джерела. Підзаконні джерела конституційного права не можуть суперечити конституційним і законодавчим джерелам, а локальні джерела не можуть суперечити конституційним, законодавчим і підзаконним джерелам, тобто джерела конституційного права являють собою певну ієрархію. Але ієрархія нормативних актів – джерел конституційного права є відображенням ієрархії самих державних органів, [5, с.46] адже держава не є виключним суб'єктом конституційної нормотворчості, а джерела конституційного права, особливо підзаконні на практиці неможливо упорядкувати в ієрархічний ряд в силу відсутності такої чіткої ієрархії у системі органів державної влади.

Така конкурентність у політичній реформі є позитивним чинником розвитку конституційно-правових норм. Політична реформа в Україні є вагомим фактором, що вплине на розвиток конституційно-правових норм, незалежно від їх юридичної сили, адже внесення нових норм до Конституції України, чи зміна існуючих закономірно викличе «ланцюгову реакцію» в усій системі конституційно-правових норм [5, с.50].

Слід також зазначити, що в останні роки вагомий вплив на розвиток конституційно-правових норм стали здійснювати політичні партії. Їх нормотворча діяльність за своїм

змістом є внутрішньо корпоративною (мова йде про партійні програми, статuti тощо), але ці внутрішньо корпоративні акти значною мірою прямо чи опосередковано впливають на конституційне нормотворення. Доволі часто партійні рішення трансформуються в стінах Верховної Ради України у відповідні закони України і недаремно одним із наріжних каменів політичної реформи є легітимізація повноважень політичних партій щодо конституційної нормотворчості [6, с.197].

Значний вплив на розвиток конституційно-правових норм має економічна сфера суспільного і державного ладу України. Ревізія марксистсько-ленінської правової теорії, за якою базис визначає надбудову, все ж не дозволяє відкидати економічний чинник розвитку конституційно-правових норм, чи переміщувати його на другорядне місце. Економічні фактори вагомо впливають на розвиток норм конституційного права [6, с.200].

Конституція України своєчасно зреагувала на зміну економічного базису, скасувавши існуючу за радянської доби виключну монополію держави на землю, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України.

Чинна Конституція закріпила повновладдя Українського народу над всіма матеріальними благами, що знаходяться на території України. Наслідком цієї конституційно-правової норми стало прийняття відповідних нормативно-правових актів, що деталізують її положення [7, с.15]. Утім, доводиться констатувати той факт, що вивірені положення цитованої конституційно-правової норми не завжди адекватно знаходять свій розвиток в інших галузях права. Правосуб'єктність Українського народу має спеціальний характер, адже відповідно до ч.1 ст.5 Конституції України Український народ є носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні.

Як уже зазначалося, така спеціальна конституційна правосуб'єктність визнається за Українським народом чинним конституційним законодавством і логічно має знаходити

своє продовження в інших галузях законодавства. На практиці ж ця аксіома часто не приймається до уваги вітчизняним законодавством [8, с.30].

Вагомий вплив на розвиток конституційно-правових норм відіграє й соціальна сфера суспільного та державного ладу України, адже відповідно до ст.1 Конституції України наша держава проголошена соціальною державою.

Соціальна орієнтація чинної Конституції знайшла свій розвиток в чисельних нормативно-правових актах, що об'єктивізували зміст відповідних конституційно-правових норм. Важливий вплив на розвиток конституційно-правових норм має й культурна (духовна) сфера суспільного та державного ладу України. Конституційно-правові норми розвиваються під впливом національних культурних традицій нормотворення. Саме національна культура знайшла своє повне та адекватне відображення в нормах конституційного права [9, с.3].

Значущий вплив на розвиток конституційно-правових норм у останні роки справляє інформаційна й екологічна сфери суспільного та державного ладу України. Так, помітною є тенденція розвитку конституційно-правових норм, що передбачає врегулювання суспільних відносин у інформаційній та екологічній сферах.

Окрім сфер суспільного ладу вплив на розвиток конституційно-правових норм здійснює система конституційного права та національна правова система. Система конституційного права та її складові елементи, в тому числі й інститут конституційного права, була пізнана історично як об'єктивне об'єднання за змістом і формою конкретних елементів конституційного права в структурно упорядковану цілісну єдність, що наділена самостійністю, внутрішньою узгодженістю, автономністю функціонування та органічними зв'язками з середовищем існування [10, с.8].

Юридична категорія «система конституційного права» має об'єктивний характер і

вирешті визначається матеріальними та соціальними умовами життя суспільства. Систему конституційного права неможливо створити, сконструювати, розробити чи побудувати. Вона об'єктивно існує поза нашої волі, але як і будь яке об'єктивно реально існуюче явище, система конституційного права та її властивості можуть бути пізнаними [10, с.9].

Система конституційного права сформувалася під впливом правової системи України, що включає до свого складу юридичну теорію та практику нормотворення. Оскільки правова система України входить до романо-германської правової сім'ї [10, с.11], то розвиток конституційно-правових норм в Україні визначається саме особливостями цієї правової системи. Більшість конституційно-правових норм розвиваються в контексті романо-германської правової доктрини і за своєю функціональною спрямованістю здебільшого мають регулятивний характер. Але конституційно-правові норми в своєму розвитку керуються не тільки романо-германською правовою доктриною, але й англо-саксонською. Такі підвалини розвитку норм конституційного права України не є новелою, оскільки на сьогодні норми конституційного права будь-якої країни складно класифікувати у «чистому» вигляді виключно як норми романо-германської, англо-саксонської чи будь-якої іншої правової системи [10, с.14].

Враховуючи чинник мусульманізації суспільного життя в Автономній Республіці Крим, не виключається вплив мусульманського права на розвиток конституційно-правових норм України. Це припущення не є безпідставним із врахуванням того, що: 1) мусульманське право вже сьогодні реально впливає на повсякденне життя мусульманських громад Криму; 2) значним залишається вплив мусульманських релігійних центрів на суспільне життя цих громад; 3) з'являються органи місцевого самоврядування мусульманської спрямованості, непередбачені Конституцією України (меджліс АРК); 4) збільшується кількість народних

депутатів, що представляють у Верховній Раді України мусульманські общини України; 5) загострення соціальних проблем, викликаних поверненням кримськотатарського народу до АРК, які не розв'язується органами державної влади та органами місцевого самоврядування АРК.

Значний вплив на розвиток конституційно-правових норм здійснюють міжнародно-правові норми. Здавалося би, ситуація з цим чинником раз і назавжди визначена авторами Конституції України – ч.1 ст.9 досить однозначно закріплює пріоритет національного права України над міжнародним: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України». Але стратегічні наміри України стати повноправним членом Євросоюзу, ВТО, НАТО та інших міжнародних організацій, так само як і участь в СНД, ГУУАМ та інших регіональних організаціях, є суттєвим чинником у розвитку конституційно-правових норм України [10, с.15].

Окрім того, на розвиток конституційно-правових норм значний вплив справляють норми таких загальновизнаних міжнародно-правових актів, що містяться в Статуті ООН, Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про громадянські й політичні права 1966 р., Гельсінському заключному пакті 1976 р., документах ОБСЄ тощо [10, с.16].

Значний вплив на розвиток конституційного права, безперечно, здійснюють і суб'єкти конституційної правотворчості. Їх воля знаходить своє безпосереднє вираження в змісті конституційно-правових норм. При цьому, збільшення суб'єктів конституційно-правових норм сприяє об'єктивізації волі учасників конституційного нормотворення.

Суб'єкти конституційного права (конституційної нормотворчості) – це учасники суспільних відносин, наділені конституційною правосуб'єктністю, тобто правоздатністю і дієздатністю, що визначається нормами конституційного права. Конституційна правоздатність виражається у системі конститу-

ційних прав і обов'язків учасників конституційно-правових відносин, а конституційна дієздатність полягає у здатності реалізовувати ці права й обов'язки.

При цьому, конституційна правосуб'єктність може як встановлюватися, так і визнаватися нормами конституційного права. Зокрема, за рядом колективних суб'єктів конституційних правовідносин правосуб'єктність визнається і в окремих випадках не потребує спеціального законодавчого закріплення.

Сучасне конституційне право стає домінуючою галуззю національних систем права і здійснює системо формуючу функцію щодо інших галузей права. Норми конституції розвиваються не лише в конституційному законодавстві, але й в іншому галузевому законодавстві [11, с.169]. Отже, становлення та розвиток галузі конституційного права, що нараховує майже трьохсотлітню історію, продовжується. З кожним роком конституційне право набуває якісно нові властивості. Але його подальший розвиток неможливий без аналізу попереднього історичного досвіду генезису світового конституціоналізму. Такий аналіз дозволяє ефективно використовувати існуючі надбання та уникати вже здійснених помилок і прорахунків.

Значний вплив на розвиток конституційно-правових норм здійснює й нормотворча практика. Вона зумовлюється нормотворчими традиціями та нормативно закріпленою в Україні процедурою конституційної нормотворчості. Оскільки, на відміну від інших галузевих норм, конституційно-правові норми, у своїй більшості об'єктивуються в конституційних і законодавчих нормативно-правових актах, то можна говорити про конституційну законодавчу техніку, що є особливим видом законодавчої техніки.

Безперечно, наведений спектр чинників, що впливають на розвиток норм конституційного права України, не є вичерпним. Система чинників, що впливають на конституційно-правові норми, є багатогранною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституційне право України : підручник [для студ. вищих навч. закл.] / за ред. Ю. М. Тодика й В. С. Журавського. – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2002.
2. Перепелюк В. Г. Конституційні процедури. Державно-конституційне право / В. Г. Перепелюк. – Чернівці : Рута, 2004.
3. Акуленко В. І. Конституційні основи охорони культурної спадщини і міжнародні зобов'язання України / В. І. Акуленко // Конституційне будівництво в Україні: теорія та практика : матер. міжн. наук.-практ. конф. (1-3 червня 2000 р.). – Ужгород : Закарпаття, 2000. – С. 63-67.
4. Погорілко В. Ф. Конституційні норми / Погорілко В. Ф. // Юридична енциклопедія : в 6 т. / редколегія: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Т. 3. – К., 2001. – С. 284.
5. Тодика Ю. Конституція України як соціальна цінність / Ю. Тодика // Вісник Акад. прав. наук України. – 2000. – № 4. – С. 46–50.
6. Макаренко Л. М. Деякі питання норм конституційного права України / Л. М. Макаренко // Держава і право. – 2001. – Вип. 12.
7. Тодика Ю. Роль Конституції України в становленні громадянського суспільства / Ю. Тодика // Вісн. Акад. прав. наук України. – 1999. – № 2.
8. Сінькевич О. Щодо особливостей норм конституційного права України / О. Сінькевич // Право України. – 2002. – № 11.
9. Шемшученко Ю. С. Конституційна реформа в Україні (порівняльно-правовий аспект) / Ю. С. Шемшученко // Правова держава. – 2003. – Вип. 14.
10. Погорілко В. Джерела конституційного права України: поняття, види і система / В. Погорілко, В. Федоренко // Право України. – 2002. – № 3. – С. 8–16.
11. Кутафин О. Е. Предмет конституционного права / О. Е. Кутафин. – М. : Юрид. лит., 2001.

Ніколайченко Г. М. Основні чинники, що зумовлюють розвиток конституційно-правових норм на сучасному етапі державотворення / Г. М. Ніколайченко // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 334–338 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10ngmced.pdf>

Виконано аналіз основних чинників, що зумовлюють розвиток конституційно-правових норм на сучасному етапі державотворення, зокрема, з огляду на історичний досвід генезису світового конституціоналізму.

Николайченко Г.М. Основные факторы, которые предопределяют развитие конституционно-правовых норм на современном этапе создания государства

Выполнен анализ основных факторов, которые предопределяют развитие конституционно-правовых норм на современном этапе создания государства, в частности, учитывая исторический опыт генезиса мирового конституционализма.

Nikolaychenko G.M. Major Factors which Predetermine Development of Constitutionally-Rules of Law at the Present Stage of Creation of the State

The analysis of major factors which predetermine development of constitutionally-rules of law at the present stage of creation of the state is made, in particular, considering historical experience of genesis of world constitutionalism.